

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسنامه کتاب

فقه مدرسه

الگوئی تحلیل فقهی مسائل مدرسه

زیر نظر: حجة الاسلام و المسلمین صادق فائق

نگارش: وحید عابد

فهرست اجمالی

فهرست اجمالی	۵
سخن ناشر	۹
مقدمه	۱۱
گفتار اول: چیستی و ضرورت فقه مدرسه	۲۱
۱. کلیات	۲۲
۲. فقه مدرسه و ضرورت آن	۳۵
۳. ضرورت فعالیت مدرسه از نگاه فقه	۴۴
۴. جمع بندی	۷۸
گفتار دوم: موضوع شناسی فقهی در مدرسه	۸۱
۱. کلیات	۸۱
۲. احکام وضعی و مفاهیم فقهی مرتبط با مدرسه	۸۷
۳. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسه - واجبات	۱۳۸
۴. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسه - محرمات در ارتباط با دیگران	۱۹۵

۵. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسه - محرمات در ارتباط با مؤمن ۲۲۷
۶. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسه - دیگر محرمات ۲۶۸
- گفتار سوم: تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۲۹۵
۱. فرایند تقلید در مدرسه ۲۹۷
۲. الگوی تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۳۲۳
۳. نمودار مراحل الگوی تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۳۵۶
- گفتار چهارم: نمونه‌های تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۳۵۷
۱. تأسیس مدرسه ۳۶۰
۲. مذاکره درباره‌ی دانش‌آموزان (یا معلمان) ۳۷۱
۳. استفاده از موسیقی در مدرسه ۳۹۰
۴. استفاده از معلّم مرد در دبیرستان دخترانه ۴۱۲
۵. بازرسی لوازم شخصی دانش‌آموزان ۴۲۵
۶. ارتباط دختران با جنس مخالف ۴۳۶
۷. ملاقات و جلسه‌ی آموزشی برای مادران در مدارس پسرانه ۴۵۶
- گفتار پنجم: الگوی اجرایی تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۴۷۳
۱. الگوی جمعی در تصمیم و اجرا با نظر به فرایند تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۴۷۵
۲. نحوه‌ی تشکیل شورای مدرسه و اداره‌ی آن ۵۰۹
۳. هماهنگ‌سازی منظومه‌ی مدرسه در عمل به فقه مدرسه ۵۲۶
۴. جمع‌بندی ۵۳۹
- پیوست ۱: نمونه سؤالاتی در حوزه‌ی پاسخ‌گویی فقه مدرسه ۵۴۳

فهرست | ۷

۱. سؤالات مربوط به راه‌اندازی و اداره‌ی مدرسه ۵۴۴
 ۲. سؤالات مربوط به مناسبات عناصر انسانی ۵۶۶
 ۳. سؤالات مربوط به اجزا و فرایندهای مختلف مدرسه ۵۸۳
- پیوست ۲: نمونه‌ی استفتای تربیتی از «آیه‌الله صافی گلپایگانی» به همراه پاسخ ایشان
۶۱۳
- پیوست ۳: مذاکره‌ی تخصصی با «آیه‌الله سند» درباره‌ی تأسیس رشته‌ی علوم انسانی
در دیبیرستان ۶۲۳
- فهرست منابع ۶۳۷
- الف. کتاب‌ها ۶۳۷
- ب. مقالات ۶۴۲
- ج. منابع اینترنتی ۶۴۲
- فهرست تفصیلی ۶۴۳

سخن ناشر

تدوین و گسترش ادبیات مدرسه‌داری دینی مبتنی بر تجربه‌های زیسته و با اتکا بر تجارب گران‌سنگی که این مدارس در بیش از نیم‌قرن تربیت نسل تحصیل‌کرده و متدین اندوخته‌اند، به تولید دانش مدرسه‌داری اسلامی کمک می‌کند.

باور داریم که دست‌یابی به این هدف با هم‌افزایی دانش و تجربه و تبادل آن میان کارشناسان باتجربه و محققان و دانشمندان عرصه‌های مرتبط، امری میسر است. می‌دانیم پیمودن این مسیر با مشکلات و موانع زیادی نیز روبه‌روست؛ اما آن‌چه از دشواری کار می‌کاهد، وجود مدارس متعددی است که با کسب چند دهه تجربه‌ی موفق و ستودنی در امر تربیت، دست‌یابی به این دانش کاربردی و نه صرفاً نظری را تا حد قابل قبولی ممکن ساخته است.

بر خبرگان امر تعلیم و تربیت پوشیده نیست که تطبیق فرایند تعلیم و تربیت بر معیارها و موازین مکتب اهل بیت علیهم‌السلام نیازمند تولید ساز و کارهای عملی متناسب با این مقصد عالی است. دست‌یابی به چنین دانشی با یافتن پاسخ برای مسائل مبتلا به در میدان عمل از طریق بهره‌گیری از مباحث نظری، فقهی و کلامی تحقق می‌یابد و ضرورت دارد که تجربه‌های عملی در متن تعلیم و تربیت نیز با تلاش‌های فکری در هم آمیزد تا به تدریج راه کارهای علمی و مطابق با ارزش‌های دینی در مسیر تربیت نسل کارآمد برای ایفای نقش در دنیای امروز فراهم آید.

با درک این نیاز، ضمن احترام به تلاش‌های صورت‌گرفته در این زمینه مجموعه‌ای تقدیم شما می‌گردد که عهده‌دار سامان‌بخشی به تجربه‌ها، اندوخته‌های علمی و همکاری مشترک گروهی از متخصصان دو حوزه‌ی فقه و حوزه‌ی تعلیم و تربیت است. کتاب حاضر با عنوان «فقه مدرسه» به تمامی علاقه‌مندان و معلمان عرصه‌ی تعلیم و تربیت دینی، به‌ویژه

خانواده‌ی بزرگ آموزش و پرورش، تقدیم می‌گردد تا برای تحلیل مسائل تعلیم و تربیت در مدرسه، به الگوی تحلیل فقهی متناسب با این مسائل دست یابند. به بیان دیگر، مجموعه‌ی «فقه مدرسه» عهده‌دار آن است که یک الگوی مناسب را برای تطبیق فرایند تعلیم و تربیت و شیوه‌های تصمیم‌سازی در مدرسه با فقه اهل بیت علیهم‌السلام عرضه نماید.

کتاب پیش‌رو، حاصل نشست‌های فراوان عده‌ای از متخصصان حوزه‌ی فقه با متخصصان امر تعلیم و تربیت در حوزه‌ی تبیین مسائل خرد مدرسه است که به تدریج، مراحل کمال خود را طی کرده است. نشست‌های علمی، در قالب نوشته‌هایی از آقایان سید عبدالحمید ابطحی، محمد ضیایی، محمود جوهری و... تنظیم و سپس توسط کارشناسان متعددی رؤیت و بازبینی شد که از آن گروه آقایان مجتبی اسکندری و میثم توگلی نظرات اصلاحی قابل توجهی اظهار داشتند. این متون به همراه نظرات کارشناسی، به‌عنوان متن اولیه در اختیار نگارنده قرار گرفت و وی با اصلاحات و افزوده‌هایی، متن نهایی را تدوین کرد. نهایتاً آقایان محمدحسین ضاد و محمد روحانی مسئولیت ویرایش آن را بر عهده داشتند.

بر خود لازم می‌دانیم که از استاد ارجمند حجّة الاسلام والمسلمین صادق فائق که با حضور در نشست‌ها و راهبری مباحث گروه، عهده‌دار نظارت و هدایت علمی این نشست‌ها بوده‌اند و این نوشتار نیز تحت اشراف علمی ایشان سامان یافته و مؤسسه‌ی مطالعات تعالی نسل «متن» که برای تولید و نشر این اثر، حمایت و پشتیبانی بی‌دریغ خود را مبذول داشته است، قدردانی کنیم و برای سایر عزیزان و کارشناسانی که ما را در تحقق این نوشته‌ها همراهی کردند، آرزوی سعادت و توفیق داشته باشیم.

روشن است که آن‌چه در این مکتوبات عرضه شده است، با دقت و موشکافی کارشناسان آموزش و تربیت و کارشناسان فقه، مسیر کمال و غنای خود را ادامه خواهد داد.

مقدمه

انسان برای بندگی خدا به این دنیا پا می‌گذارد و با کنار رفتن حجاب‌ها از فطرت و شناخت خداوند، تنها او را شایسته‌ی پرستش می‌بیند و در راه بندگی او قدم می‌نهد.^۱ آن‌گاه که به راهنمایی پیامبران و اوصیای ایشان علیهم‌السلام از عذاب‌های جهنم^۲ و نعمت‌های بهشت^۳ آگاه می‌شود، برای رهایی از آن عذاب و دستیابی به این نعمت‌ها، عمل به دستورهای او را پیشه‌ی خود می‌سازد.

ترک محرمات و عمل به واجبات الهی در تمام عرصه‌های اختیار انسان، در پی معرفت خداوند و اعتقاد به او و به دنبال پذیرش ولایت اهل بیت علیهم‌السلام است. پس از معرفت و ولایت، بندگی که هدف خلقت انسان است، با انجام دادن اعمال صالح محقق می‌شود و میزان کرامت انسان را نزد خداوند تعیین می‌کند.^۴

از سوی دیگر، حفظ گوهر معرفت خداوند و اولیای الهی با عمل صالح و تقوا حفظ می‌شود و این دو (معرفت و عمل) با هم سعادت اخروی را به دنبال می‌آورد.^۵

۱. ذاریات (۵۱): ۵۶: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ.»

۲. «...إِنَّ أَهْوَنَ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِرَجُلٍ فِي صَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ، عَلَيْهِ نَعْلَانِ مِنْ نَارٍ وَشِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ يَغْلِي مِنْهَا دِمَاعُهُ كَمَا يَغْلِي الْمِرْجَلُ. مَا يَرَى أَنَّ فِي النَّارِ أَحَدًا أَشَدَّ عَذَاباً مِنْهُ وَمَا فِي النَّارِ أَحَدٌ أَهْوَنَ عَذَاباً مِنْهُ...» (تفسیر القمی ۲: ۲۵۸)

۳. «عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنِ آبَائِهِ عليهم‌السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه‌السلام: طَوْبُ شَجَرَةٍ فِي الْجَنَّةِ أَضْلُهُا فِي دَارِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله وَلَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَفِي دَارِهِ غُصْنٌ مِنْهَا، لَا تَخْطُرُ عَلَى قَلْبِهِ شَهْوَةٌ سِوَىٰ إِلَّا أَنَّهُ بِهِ ذَلِكَ الْغُصْنُ. وَلَوْ أَنَّ رَاكِبًا مُجِدًّا سَارَ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ، مَا حَرَجَ مِنْهَا. وَلَوْ طَارَ مِنْ أَسْفَلِهَا غُرَابٌ، مَا بَلَغَ أَغْلَاهَا حَتَّىٰ تَسْقُطَ هَرِمًا. أَلَا فَيَ هَذَا فَارْعَبُوا...» (بحار الأنوار ۸: ۱۱۷-۱۱۸ به نقل از أمالی: ۲۲۱، ج ۷)

۴. حجرات (۴۹): ۱۳: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ.»

۵. مریم (۱۹): ۶۰-۶۳: «إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا * جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي

در حوزه‌ی معارف دینی، فقه اهل بیت علیهم‌السلام این بخش را رصد می‌نماید و دستورهای الهی را از لابه‌لای کلام خداوند در قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام برای ما آشکار می‌سازد. فقهی که علمای وارسته‌ی شیعه از عصر حضور ائمه علیهم‌السلام تا کنون آن را حفظ نموده و به دست ما رسانده‌اند.

فقه (به این معنا) از گذشته تاکنون به دلیل موقعیت‌های خاص اجتماعی در تار و پود زندگی جامعه‌ی شیعه تنیده شده و بر تربیت فرزندان نیز تأثیرگذار بوده است.

برای درک نقش فقه در تربیت و فرهنگ شیعه، باید توجه داشت که در بررسی تاریخ تشیع، دغدغه‌ی عمل به فقه اهل بیت علیهم‌السلام بخشی از هویت اجتماعی شیعیان بوده است؛ چرا که سنگ بنای فکر شیعی، قبول ولایت الهی اهل بیت علیهم‌السلام و مفترض‌الطاعة دانستن ایشان از جانب خداوند است. این عقیده در طول تاریخ سبب شده شیعیان معارف دین را تنها از طریق اهل بیت علیهم‌السلام بگیرند و کسی جز معصومان علیهم‌السلام را لایق و قادر بر تفسیر کتاب و بیان احکام و معارف الهی نشانند.

شیعه همراه با سایر مسلمانان در جامعه‌ای زندگی می‌کرده که دین و رفتار و قواعد عمل فردی و اجتماعی خود را از مصادر رسمی و وابسته به خلافت می‌گرفته است. به والیان، قضایان، عالمان و مفسران منسوب از جانب دستگاه خلافت مراجعه داشته‌اند و در آن مسیر، خلیفه منشأ و هدایت‌کننده‌ی فرهنگ دینی آن‌ها بوده است. در این میان، شیعیان با اعتقاد به مشروعیت نداشتن نظام خلافت، خود را صرفاً متعهد به یادگیری از اهل بیت علیهم‌السلام می‌دانستند و این تولی و تعهد دینی نسبت به ائمه علیهم‌السلام، منشأ شکل‌گیری زندگانی اجتماعی خاصی در میان خود و در تعامل با دیگران شده است. این بافت اجتماعی شیعی با روی‌گردانی از عالمان و مفتیان وابسته به دستگاه خلافت، در تلاش بود تا الگوی زندگی خود را با مرزها و حدود الهی - که ائمه علیهم‌السلام آن‌ها را تعیین می‌کردند - سازگار سازد و در عین حال از جرگه‌ی ارتباطات بین مسلمانان خارج نشود.

وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا * لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًا * تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا. ﴿

ثمره‌ی ولایت‌مداری شیعیان، شکل‌گیری نوعی شیوه‌ی زندگی با مرزهای رفتاری شیعی بود که البته گاه به خاطر خفقان موجود، در جامعه‌ی بیرونی نمود نداشت؛ اما در میان خود شیعیان واضح و آشکار بود. این نوع زندگی با بافت عمومی جامعه که متأثر از نظام خلافت بود، تمایز و تعامل داشت. برای نمونه شیعیان به تدریج آموخته بودند که به‌گونه‌ای خاص وضو بگیرند و نماز را متفاوت بخوانند و بر اساس احکام اهل بیت علیهم‌السلام روزه بگیرند؛ در تقسیم ارث از قوانین مرسوم قضات تبعیت نمی‌کردند و حج خود را بر اساس قواعد خاص اهل بیت علیهم‌السلام برگزار می‌کردند؛ معاملات خود را نیز طبق دستور ایشان تنظیم می‌کردند و خمس مال خویش را روانه‌ی محضر امام علیه‌السلام می‌کردند؛ ازدواج و طلاق را بر اساس دستور ایشان صورت می‌گرفت و دفن اموات خویش را نیز با الگوی مورد نظر امامان علیهم‌السلام انجام می‌دادند. خلاصه آن که مجموعه‌ای از رفتارها و شیوه‌های زندگی و عبادات خود را با دستورهای اهل بیت علیهم‌السلام و نه نظام خلافت، سامان داده بودند.

توجه به این نکته‌ی مهم نشان می‌دهد که بسیاری از دستورها و سفارش‌های اهل بیت علیهم‌السلام در زندگی شیعیان، هویت دینی آن‌ها را شکل داده بود و اصل اصیل و بنیادین ولایت الهی اهل بیت علیهم‌السلام را در جان آن‌ها نشانده بود. در مجموع، می‌توان تجلی عملی ولایت را در عمل به فقه اهل بیت علیهم‌السلام مشاهده کرد؛ چرا که عمل به فقه اهل بیت علیهم‌السلام بارزترین پیوند عملی شیعیان با امامان در گذر تاریخ بوده است.

این پیوند مستحکم، شب و روز، در سفر و حضر و در خانه و بازار، همواره شیعیان را از جهاتی شبیه و در مواردی متمایز از دیگران می‌ساخت. بر این اساس، فرهنگ و تربیت شیعی کاملاً با فقه اهل بیت علیهم‌السلام آمیخته شد و این امر، سهم فراوانی در شکل‌گیری هویت تاریخی شیعه و تشابه و تمایز اجتماعی شیعیان از دیگران ایفا کرد.

با این توجه تاریخی، مناسب است نگاهی به شرایط امروز خود و جامعه‌ی تشیع بیندازیم. آنچه در گذشته انتقال این هویت رفتاری و عملی را برای شیعه به ارمغان آورد، نهاد خانواده بود که در پیوند با نهاد علم و فقاہت به تربیت نسل بعد شیعه پرداخت و چون تربیت والدین به‌گونه‌ای بود که این هویت رفتاری در آن‌ها نهادینه گشته بود، ناخودآگاه

در راستای شکل‌گیری این هویت در فرزندان خود قدم می‌نهند. اکنون گرچه هنوز نقش خانواده در تربیت فرزندان بی‌بدیل است، اما بی‌گمان در دوران فعلی، گسترده‌ترین و شاید مهم‌ترین نهاد اثرگذار در امر تربیت بعد از خانواده «مدرسه» است.

اکنون نهاد مدرسه رسماً مسئولیت آموزش نسل بعد را بر عهده داشته و سهم به‌سزایی در تربیت فرزندان شیعی دارد. خانواده گرچه هنوز بنیان و اصالت خود را حفظ کرده، اما طوفان فتنه‌های آخرالزمان سلامت آن را نشانه گرفته و در برخی محیط‌های اجتماعی شیعه، چنان بنیان خانواده را سست نموده که سهم مدرسه در تربیت نسل بعد بیش‌تر شده است.

از آن‌چه گذشت می‌توان اهمیت موضوع «فقه مدرسه» را بهتر شناخت. اگر تعلیم و تربیت، همراه و عجین با فقه اهل بیت علیهم‌السلام نباشد، از سویی نمی‌تواند رسالت تاریخی خود را ادا کند و نسلی را که تربیتش مورد اهتمام شرع است، آن‌گونه که مورد رضایت اولیای دین باشد، آماده‌ی حضور در جامعه سازد و از سوی دیگر، ممکن است فعالیت‌ها و اعمال اولیای مدرسه، معلمان و دانش‌آموزان ناخواسته در جهت خلاف هدف از حیات که همان بندگی پیشگاه الهی است، قرار گیرد. فراموش نشود که ممکن است هدف از کار در مدرسه بسیار والا و مورد رضایت خداوند متعال باشد؛ اما دست‌یابی به این هدف تنها زمانی ممکن است که از راه مورد رضای خداوند متعال انجام پذیرد و اگر چنین نباشد، راه‌ها و روش‌های خارج از چارچوب دستورهای شرع، دانش‌آموز و مربی را از آن هدف مقدس دور می‌سازد.

از این رو مدرسی که دغدغه‌ی تربیت دینی و آموزش علوم نوین را به نسل متدین دارند، نمی‌توانند بدون توجه جدی و همه‌جانبه به فقه اهل بیت علیهم‌السلام و درک مناسبات فقه و مدرسه در تربیت و آموزش فرزندان شیعه، به سطحی رضایت‌بخش از تربیت دینی و آموزش علوم نوین به نسل متدین دست یابند. تجربه نشان داده است در مدرسی که فقیه آشنا با امر تعلیم و تربیت، دل‌سوزانه و مدبرانه در اداره‌ی مدرسه سهیم بوده، نتایج بسیار متفاوتی از جهت کیفیت رفتار فارغ‌التحصیلان و مراعات جوانب شرعی در فعالیت‌های مدرسه حاصل شده است.

مجموعه‌ی «فقه مدرسه» تلاشی برای پاسخ به این نیاز است که در پرتوی همکاری مشترک و مستمرّ مربّیان دارای تجربه در عرصه‌ی تعلیم و تربیت دینی مدرسه‌ای و برخی از فضلالی حوزوی پدید آمده است و هدف آن، جلب توجه مؤسّسان، مدیران مدارس و مربّیان مراکز آموزشی و تربیتی به اهمّیت این امر خطیر است. در این نوشتار سعی بر این بوده که با نگاهی کاربردی و بر اساس نیازهای موجود در مدارس، مطالبی در زمینه‌ی «فقه مدرسه» به جامعه‌ی آموزشی و تربیتی عرضه گردد.

مجموعه‌ی حاضر شامل پنج گفتار است:

۱. چیستی و ضرورت فقه مدرسه

در این گفتار ابتدا معانی مورد نظر از فقه و فقاہت مدرسه‌ای را روشن ساخته، سپس مراد خویش را از «فقه مدرسه» بیان کرده‌ایم و لزوم شکل‌گیری مباحث میان‌رشته‌ای مرگّب از فقه و مباحث تربیتی و آموزشی را توضیح داده‌ایم. در ادامه به اهمّیت و ضرورت کار آموزشی و تربیتی در مدرسه پرداخته‌ایم تا هم «اصل فعّالیّت مدرسه‌ای» که یکی از مهم‌ترین مباحث فقه مدرسه است، از نگاه فقه بررسی شده باشد و هم ضرورت فقه مدرسه بیش تروضوح یابد. هم‌چنین در ضمیمه‌ی این گفتار (پیوست ۱) به تفصیل نمونه سؤال‌هایی مطرح شده که نیاز به توجه فقهی در بخش‌ها و فعّالیّت‌های مختلف مدرسه را آشکار می‌سازد.

۲. موضوع‌شناسی فقهی در مدرسه

گفتار دوم عهده‌دار این است که بر اساس نظام مرسوم طبقه‌بندی موضوعات در فقه، به فضای مدرسه توجه کند و احکامی را که ذیل این عناوین و موضوعات، در مدرسه و فعّالیّت‌های مدرسه‌ای بیش‌تر مورد ابتلاست، بیان نماید و تا حدّ امکان مثال‌هایی در این باره مطرح سازد تا نشان دهد ابواب فقهی بسیاری در محیط مدرسه کاربرد دارد؛ بنابراین لازم است کارشناسان و مدیران مدارس در این زمینه آموزش‌های مناسبی ببینند و مهارت‌های ذهنی بیش‌تری کسب کنند تا بتوانند هر چه بیش‌تر و دقیق‌تر، محیط خود را با حدود شرع مقدّس تطبیق دهند.

۳. تحلیل فقهی مسائل مدرسه

در این گفتار، الگو و فرایندی طراحى و ارائه شده که با استفاده از آن احکام شرعى مربوط به فعالیت‌های مدرسه‌ای از جانب مسئولان مدرسه، دانش‌آموزان و اولیای ایشان به درستی دانسته شود. این فرایند از آن جهت از موضوع‌شناسی فقهی جداست که گاهی ضمن بررسی مسائل پیچیده‌ی مدرسه‌ای با تراحم احکام مواجه می‌شویم و این سبب می‌شود دقت‌ها و بررسی‌های بیش‌تری از ناحیه‌ی فقهی و نیز از ناحیه‌ی کارشناسی تعلیم و تربیت، برای تشخیص وظیفه‌ی شرعى اعمال شود.

۴. نمونه‌های تحلیل فقهی مسائل مدرسه

در این گفتار، برای تسهیل فهم مدل و فرایند تحلیل فقهی، نمونه‌هایی از مسائل مدرسه‌ای مطرح و براساس این الگو، تحلیل و بررسی شده است. تلاش بر این بوده که نمونه‌ها برگرفته از واقعیت‌های جاری در مدارس و مبتنی بر تجربه‌های عملی باشد.

۵. الگوی اجرایی فقه مسائل مدرسه

در این گفتار، به ابعاد اجرایی پی‌گیری و انجام فرایند ارائه‌شده در گفتار دوم پرداخته‌ایم. روشن است که تحقق مدلی تحلیلی در یک محیط آموزشی-تربیتی نیازمند سازوکارهایی است که بتوان به آن عمل کرد. بررسی الگوی اجرای این نظام در محیط مدرسه براساس تجارب مدارس پیشتاز در این زمینه موضوع گفتار پایانی است. با ذکر دو نکته مقدمه را پایان می‌دهیم:

۱. احکام ذکر شده مطابق با نظراتی است که نشانی و مأخذ آن‌ها را در پاورقی بیان کرده‌ایم^۱ و لزوماً مطابق تمام نظرات موجود بین فقها نبوده و لازم است نظرات فقه‌های دیگر را از کتب فقهی ایشان یا با سؤال از ایشان به دست آورد.
۲. در نقل قریب به اتفاق آیات، روایات و متون فقهی عربی از نرم‌افزارهای مرکز

۱. دقت شود که ارجاع به «توضیح المسائل مراجع (محشی)» در واقع ارجاع به نظرات فقهایی است که نظرشان در متن و حاشیه آمده است. لذا در یک موضوع برای بیان اختلاف فتواها گاه ارجاعات متعدّد به این توضیح المسائل داده شده است.

تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور استفاده کرده‌ایم. هم‌چنین برای بازگردان فارسی بسیاری از نصوص، از ترجمه‌های موجود در این نرم‌افزارها، البته پس از اعمال اصلاحات و ویرایش متون، بهره برده‌ایم.

فهرست تفصیلی

فهرست اجمالی	۵
سخن متن	۹
مقدمه	۱۱
گفتار اول: چیستی و ضرورت فقه مدرسه	۲۱
۱. کلیات	۲۲
۱-۱. فعالیت‌های مدرسه‌ای	۲۲
۱-۱-۱. فعالیت‌های آموزشی	۲۳
۲-۱-۱. فعالیت‌های تربیتی	۲۵
۳-۱-۱. فعالیت‌های اجرایی	۲۹
۲-۱. فقه و مراد از آن در این نوشتار	۳۰
۱-۲-۱. احکام تکلیفی	۳۱
۲-۲-۱. احکام وضعی	۳۳
۳-۲-۱. مفاهیم فقهی	۳۳
۳-۱. روش‌شناسی نوشتار در مراجعه به فقه	۳۴
۴-۱. متخصص و کارشناس فقه	۳۴
۲. فقه مدرسه و ضرورت آن	۳۵

- ۱-۲. هدف‌گذاری برای فعالیت‌های مدرسه‌ای ۳۵
- ۲-۲. به‌دست آوردن احکام وضعی فعالیت‌های مدرسه‌ای ۳۶
- ۳-۲. به‌دست آوردن احکام تکلیفی فعالیت‌های مدرسه‌ای ۳۶
- ۴-۲. به‌دست آوردن راه‌کار خروج از تراحم ۴۰
- ۵-۲. تهیه‌ی محتوای درسی برای احکام دانش‌آموزان ۴۱
- ۶-۲. تعریف «فقه مدرسه» ۴۲
- ۷-۲. مخاطبان دانش فقه مدرسه ۴۳
۳. ضرورت فعالیت مدرسه از نگاه فقه ۴۴
- ۱-۳. تربیت در مدرسه از نگاه فقه ۴۵
- ۱-۳-۱. احکام تربیتی ۴۵
- ۱-۳-۱-۱. امر به معروف و نهی از منکر ۴۶
- ۱-۳-۱-۲. ارشاد جاهل ۵۲
- ۱-۳-۱-۳. جلوگیری از اندراس دین ۶۲
- ۱-۳-۱-۴. سایر اهتمامات شارع در بستر مدرسه ۶۳
- ۱-۳-۲. ضرورت ارشاد و اصلاح مؤمنین ۶۵
- ۱-۳-۲-۱. تربیت مؤمنین از اهمّ مصارف خمس ۶۵
- ۱-۳-۲-۲. تنبیه کودک بر ارتکاب محرمات و قبیح برای تربیت او ۶۶
- ۱-۳-۲-۳. ولایت پدر نسبت به حفظ دین فرزندان ۶۷
- ۱-۳-۲-۴. بسترهای گوناگون تربیت و تبلیغ ۷۱
- ۱-۳-۲-۵. مدرسه بستری برای تربیت دینی ۷۳

۲-۳	لزوم تحصیل علوم روز از نگاه فقه	۷۶
۱-۲-۳	اداره‌ی امور جامعه	۷۶
۲-۲-۳	عزّت مسلمین و بی‌نیازی ایشان از کفّار	۷۷
۴	جمع‌بندی	۷۸
	گفتار دوم: موضوع‌شناسی فقهی در مدرسه	۸۱
۱	کلیات	۸۱
۱-۱	موضوع‌شناسی	۸۱
۲-۱	برخی اصطلاحات فقهی	۸۱
۳-۱	تعلیم مطابق با احتیاط احکام	۸۴
۴-۱	تطبیق احکام با محیط مدرسه	۸۶
۵-۱	جایگاه روایات در این نوشتار	۸۷
۲	احکام وضعی و مفاهیم فقهی مرتبط با مدرسه	۸۷
۱-۲	بلوغ	۸۷
۱-۱-۲	نشانه‌های بلوغ	۸۸
۲-۱-۲	ادّعی کودک بر بلوغ	۸۹
۳-۱-۲	ممنوعیّت تصرّف در اموال، قبل از بلوغ و رشد	۹۰
۱-۳-۱-۲	آثار ممنوعیّت تصرّف	۹۱
۲-۳-۱-۲	معاملات صحیح طفل	۹۲
۳-۳-۱-۲	تکلیف برای دیگران در پی بلوغ کودک	۹۷

- ۹۸..... ۴-۳-۱-۲. معنا و مفهوم رشد
- ۹۸ ۴-۱-۲. معنا و مفهوم تمییز
- ۱۰۰ ۲-۲. ولایت
- ۱۰۱ ۱-۲-۲. ولی شرعی کودک
- ۱۰۴..... ۲-۲-۲. تنبیه کودک توسط ولی شرعی
- ۱۰۶..... ۳-۲-۲. ولایت شوهر بر همسر
- ۱۰۶..... ۳-۲. معاملات
- ۱۰۷..... ۱-۳-۲. ماهیت فقهی ملکیت مدرسه
- ۱۰۷..... ۱-۱-۳-۲. مالکیت خصوصی
- ۱۰۸..... ۲-۱-۳-۲. وقف
- ۱۰۹..... ۳-۱-۳-۲. صدقه‌ی برای جهت
- ۱۱۲..... ۴-۱-۳-۲. مالکیت دولتی
- ۱۱۵..... ۲-۳-۲. قراردادهای مدرسه
- ۱۱۵..... ۱-۲-۳-۲. اجاره
- ۱۲۶..... ۲-۲-۳-۲. جُعَاله
- ۱۲۹..... ۳-۲-۳-۲. صلح
- ۱۳۱..... ۴-۲-۳-۲. استحقاق اجرة المثل بدون عقد صحیح
- ۱۳۴..... ۵-۲-۳-۲. شرایط ضمن عقد
- ۱۳۸..... ۳. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسه - واجبات
- ۱۳۹..... ۱-۳. امر به معروف و نهی از منکر

- ۱۳۹ ۱-۱-۳. تعریف معروف و منکر
- ۱۴۱ ۲-۱-۳. شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر
- ۱۴۱ ۱-۲-۱-۳. علم به معروف و منکر
- ۱۴۳ ۲-۲-۱-۳. احتمال تأثیر
- ۱۵۲ ۳-۲-۱-۳. اصرار بر گناه
- ۱۵۴ ۴-۲-۱-۳. تنجّز حکم در حقّ شخص مورد امر و نهی
- ۱۵۹ ۵-۲-۱-۳. نداشتن مفسده
- ۱۶۱ ۶-۲-۱-۳. التزام به معروف و ترک منکر، شرط واجب یا شرط وجوب
- ۱۶۳ ۳-۱-۳. مراتب امر به معروف و نهی از منکر
- ۱۶۴ ۱-۳-۱-۳. اظهار انزجار و کراهت از ترک معروف و ارتکاب منکر
- ۱۶۵ ۲-۳-۱-۳. امر و نهی زبانی
- ۱۶۵ ۳-۳-۱-۳. توسّل به زور
- ۱۶۸ ۴-۱-۳. امر به توبه
- ۱۶۹ ۵-۱-۳. تمرین عبادات برای کودکان
- ۱۷۰ ۶-۱-۳. وجوب عینی یا کفایی امر به معروف و نهی از منکر
- ۱۷۴ ۲-۳. ارشاد جاهل
- ۱۷۴ ۱-۲-۳. ارشاد جاهل در موضوعات
- ۱۷۶ ۲-۲-۳. ارشاد جاهل در احکام
- ۱۷۹ ۳-۳. پوشش و حجاب
- ۱۸۰ ۱-۳-۳. پوشش زنان

- ۱۸۴ ۳-۳-۲. پوشش مردان
- ۱۸۶ ۳-۳-۳. شرایط مشترک پوشش زن و مرد
- ۱۸۷ ۳-۴. مال پیدا شده (لُقطه)
- ۱۸۸ ۳-۴-۱. مال بدون نشان
- ۱۸۸ ۳-۴-۲. مال نشان دار
- ۱۹۰ ۳-۴-۲-۱. نحوه‌ی اعلان
- ۱۹۱ ۳-۴-۲-۲. شرط تحویل مال
- ۱۹۱ ۳-۴-۳. مال پیدا شده توسط کودک نابالغ
- ۱۹۲ ۳-۴-۴. مال مجهول المالک
- ۱۹۴ ۳-۴-۵. مال اعراضی
- ۱۹۵ ۴. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسه - محرمات در ارتباط با دیگران
- ۱۹۵ ۴-۱. گمراه ساختن
- ۱۹۷ ۴-۲. کمک به معصیت
- ۱۹۹ ۴-۳. به حرام انداختن دیگران
- ۱۹۹ ۴-۴. دروغ
- ۲۰۱ ۴-۴-۱. مبالغه
- ۲۰۱ ۴-۴-۲. توریه
- ۲۰۲ ۴-۴-۳. موارد جواز دروغ
- ۲۰۲ ۴-۴-۲-۱. اصلاح بین دو یا چند مؤمن
- ۲۰۲ ۴-۴-۲-۲. جلوگیری از ضرر

- ۲۰۳ ۴-۴-۴. گناهان مرتبط با دروغ
- ۲۰۳..... ۴-۴-۱. کذب بر خدا
- ۲۰۳..... ۴-۴-۲. قول بدون علم و حجت
- ۲۰۴..... ۴-۴-۳. قول مخالف اعتقاد اما مطابق واقع
- ۲۰۴..... ۴-۴-۳. عدم وفای به عهد
- ۲۰۵ ۴-۵-۵. غصب
- ۲۰۶ ۴-۵-۱. صور مختلف مال غصب شده
- ۲۰۷ ۴-۵-۲. حکم تکلیفی و وضعی غصب
- ۲۰۸ ۴-۵-۳. عوض در مال قیمی و مثلی
- ۲۱۰ ۴-۵-۴. ضمان در معامله‌ی باطل
- ۲۱۰ ۴-۵-۵. ضمانت در صورت معیوب شدن
- ۲۱۱ ۴-۵-۶. تفاوت قیمت با وجود بقای عین
- ۲۱۱ ۴-۵-۷. ضمان منافع مال غصب شده
- ۲۱۲ ۴-۵-۸. عدم جواز قبول مال از کسی که می‌دانیم بدهکار نیست
- ۲۱۳ ۴-۵-۹. وجود حکم وضعی برای نابالغ
- ۲۱۳ ۴-۵-۱۰. از بین بردن مال دیگری بدون غصب
- ۲۱۵ ۴-۵-۱۱. حلال نمودن عوض و خسارت در مورد اموال مدرسه
- ۲۱۶ ۴-۶-۶. تقلب
- ۲۱۷ ۴-۷-۷. عقود والدین

- ۲۲۱ ۸-۴. قمار
- ۲۲۵ ۱-۸-۴. نگاه‌داری آلات قمار
- ۲۲۷ ۵. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسه - محرمات در ارتباط با مؤمن
- ۲۲۸ ۱-۵. غیبت
- ۲۳۲ ۱-۱-۵. مفهوم و معنای غیبت
- ۲۳۳ ۱-۱-۵. ذکر
- ۲۳۵ ۲-۱-۵. عیب
- ۲۳۸ ۳-۱-۵. مؤمن
- ۲۳۹ ۴-۱-۵. غیاب
- ۲۳۹ ۵-۱-۵. مخفی بودن عیب
- ۲۴۱ ۶-۱-۵. ناراحتی غیبت‌شونده
- ۲۴۲ ۲-۱-۵. کفّاره‌ی غیبت
- ۲۴۲ ۱-۲-۵. توبه
- ۲۴۳ ۲-۲-۵. حلالیت طلبیدن
- ۲۴۳ ۳-۲-۵. طلب آموزش برای مُغتاب
- ۲۴۴ ۳-۱-۵. مجوّزات غیبت
- ۲۴۴ ۱-۳-۵. متجاهر به فسق
- ۲۴۶ ۲-۳-۵. غیبتِ مظلوم از ظالم
- ۲۴۷ ۳-۳-۵. نُصح مؤمن
- ۲۴۹ ۴-۳-۵. بازداشتن گناه‌کار از گناه

- ۲۵۰..... ۵-۳-۱-۵. خوف برای دین
- ۲۵۱..... ۶-۳-۱-۵. نقد علمی
- ۲۵۱..... ۴-۱-۵. استماع غیبت
- ۲۵۴..... ۲-۵. تہمت و بہتان
- ۲۵۶..... ۳-۵. نَمیمہ
- ۲۵۸..... ۴-۵. لعن
- ۲۵۸..... ۵-۵. دشنام دادن
- ۲۵۹..... ۱-۵-۵. بہ کار بردن الفاظ رکیک (فحش)
- ۲۵۹..... ۶-۵. اہانت و اذلال
- ۲۶۱..... ۷-۵. آزار و اذیت مؤمن
- ۲۶۳..... ۱-۷-۵. تنبیہ بدنی
- ۲۶۵..... ۲-۷-۵. ترساندن
- ۲۶۶..... ۸-۵. تجسس
- ۲۶۸..... ۹-۵. افشای سر
- ۲۶۸..... ۶. احکام تکلیفی مرتبط با مدرسہ - دیگر محرّمات
- ۲۶۸..... ۱-۶. از دست دادن دین در اثر سفر یا سکونت
- ۲۷۰..... ۲-۶. غنا و موسیقی
- ۲۷۱..... ۱-۲-۶. تعریف غنا و موسیقی
- ۲۷۱..... ۲-۲-۶. خواندن غنا و نواختن موسیقی

- ۲۷۲..... ۳-۲-۶. گوش دادن به غنا و موسیقی
- ۲۷۴..... ۴-۲-۶. حضور در مجلس غنا و موسیقی
- ۲۷۹..... ۳-۶. رقص
- ۲۸۱..... ۴-۶. کف زدن
- ۲۸۱..... ۵-۶. نگاه حرام
- ۲۸۳..... ۱-۵-۶. محدودیت مردها در نگاه
- ۲۸۴..... ۲-۵-۶. محدودیت زن‌ها در نگاه
- ۲۸۴..... ۳-۵-۶. محدودیت‌های مشترک زن و مرد در نگاه
- ۲۸۵..... ۴-۵-۶. حریم گفت‌وگوی زن و مرد
- ۲۸۷..... ۵-۵-۶. اختلاط زن و مرد
- ۲۸۸..... ۶-۵-۶. لمس نامحرم
- ۲۸۸..... ۷-۵-۶. استمنا
- ۲۸۹..... ۶-۶. ساختن مجسمه و کشیدن تصویر
- ۲۹۲..... ۷-۶. تذکر در مورد دیگر محرمات
- ۲۹۵..... گفتار سوم: تحلیل فقهی مسائل مدرسه
- ۲۹۷..... ۱. فرایند تقلید در مدرسه
- ۲۹۹..... ۱-۱. برخی ساز و کارهای رعایت جانب فقه در مدرسه
- ۲۹۹..... ۱-۱-۱. اکتفا به دین‌دار بودن مرئیان
- ۲۹۹..... ۱-۱-۱-۱. نقص بررسی فقهی در برخی فعالیت‌های مدارس اسلامی
- ۳۰۲..... ۲-۱-۱-۱. نقص بررسی فقهی در برخی نظرهای مرئیان دین‌دار

۳۰۷	۱-۲. پرسش مستقیم از مراجع تقلید یا نمایندگان آنان
۳۱۴	۱-۳. کفایت عمل به احتیاط
۳۱۶	۱-۲. محدوده‌ی تقلید در احکامِ فعالیت‌های مدرسه‌ای
۳۱۷	۱-۲-۱. حکم، موضوع و مصداق
۳۲۰	۱-۳. تراحم و حکم ثانوی
۳۲۳	۲. الگوی تحلیل فقهی مسائل مدرسه
۳۲۴	۱-۲. مرحله‌ی نخست: شناخت مسئله‌ی مدرسه‌ای
۳۲۸	۲-۲. مرحله‌ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله
۳۳۰	۲-۳. مرحله‌ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تراحم احتمالی
۳۳۸	۲-۴. مرحله‌ی چهارم: تدارک راه‌حلّ موضوعی برای رفع تراحمات و کاستن پیامدهای منفی
۳۴۱	۲-۵. مرحله‌ی پنجم: به‌دست‌آوردن حکم ثانوی برای تراحم
۳۴۳	۲-۵-۱. ملاک ترجیح هنگام وقوع تراحم
۳۴۶	۲-۵-۲. روش استفتا از مراجع تقلید
۳۵۱	۲-۶. مرحله‌ی ششم: بررسی تحقّق شرایط حکم ثانوی در مسئله‌ی مدرسه‌ای
۳۵۲	۲-۷. مرحله‌ی هفتم: طراحی نحوه‌ی عمل در مسئله‌ی مدرسه‌ای
۳۵۳	۲-۸. جمع‌بندی مراحل
۳۵۶	۳. نمودار مراحل الگوی تحلیل فقهی مسائل مدرسه

- گفتار چهارم: نمونه‌های تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۳۵۷
۱. تأسیس مدرسه ۳۶۰
- ۱-۱. مرحله‌ی اوّل: شناخت مسئله‌ی مدرسه‌ای ۳۶۰
- ۲-۱. مرحله‌ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله ۳۶۱
- ۱-۲-۱. بررسی فقهی اهداف مسئله ۳۶۱
- ۲-۲-۱. بررسی فقهی خودِ فعالیت مدرسه‌ای ۳۶۲
- ۳-۲-۱. بررسی فقهی پیامدهای مسئله ۳۶۲
- ۳-۱. مرحله‌ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تراحم احتمالی ۳۶۵
- ۱-۳-۱. موضوعات مقتضی ۳۶۶
- ۲-۳-۱. موضوعات مانع ۳۶۷
- ۳-۳-۱. تراحم بین احکام موضوعات مقتضی و موضوعات مانع ۳۶۷
- ۴-۱. مرحله‌ی چهارم: تدارک راه‌حلّ موضوعی برای رفع تراحمات و کاستن پیامدهای منفی ۳۶۸
۲. مذاکره درباره‌ی دانش‌آموزان (یا معلّمان) ۳۷۱
- ۱-۲. مرحله‌ی اوّل: شناخت مسئله‌ی مدرسه‌ای ۳۷۱
- ۱-۱-۲. مذاکره درباره‌ی دانش‌آموزان ۳۷۱
- ۲-۱-۲. مذاکره درباره‌ی معلّمان ۳۷۴
- ۲-۲. مرحله‌ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله ۳۷۵
- ۱-۲-۲. بررسی فقهی اهداف مسئله ۳۷۶

- ۲-۲-۲. بررسی فقهی خودِ فعالیتِ مدرسه‌ای ۳۷۷
- ۲-۲-۳. بررسی فقهی پیامدهای مسئله ۳۷۷
- ۲-۳. مرحله‌ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تراحم احتمالی ۳۷۸
- ۲-۳-۱. موضوعات مقتضی ۳۷۸
- ۲-۳-۲. موضوعات مانع ۳۸۱
- ۲-۳-۳. تراحم بین موضوعات مقتضی و مانع ۳۸۱
- ۲-۴. مرحله‌ی چهارم: تدارک راه‌حلّ موضوعی برای رفع تراحمات و کاستن پیامدهای منفی ۳۸۱
- ۲-۵. مرحله‌ی پنجم: به‌دست‌آوردن حکم ثانوی در تراحم ۳۸۴
- ۲-۵-۱. جواز به‌جهت نصح و خیرخواهی ۳۸۴
- ۲-۵-۲. جواز به‌جهت حفظ دانش‌آموز از ارتکاب حرام یا ترک واجب ۳۸۵
- ۲-۵-۳. جواز به‌جهت حفظ دیگر دانش‌آموزان از انحراف و فعالیتِ مدرسه ۳۸۶
- ۲-۶. مرحله‌ی ششم: بررسی تحقّق شرایط حکم ثانوی ۳۸۶
- ۲-۷. مرحله‌ی هفتم: طرّاحی نحوه‌ی عمل در مصادیق ۳۸۷
۳. استفاده از موسیقی در مدرسه ۳۹۰
- ۳-۱. مرحله‌ی اوّل: شناخت مسئله‌ی مدرسه‌ای ۳۹۰
- ۳-۱-۱. مقدمه ۳۹۰
- ۳-۱-۲. دامنه‌های مختلف بحث ۳۹۲
- ۳-۱-۳. الزامات محتمل برای استفاده از موسیقی در مدرسه ۳۹۳

- ۲-۳. مرحله‌ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله ۳۹۴
- ۱-۲-۳. بررسی فقهی اهداف مسئله ۳۹۴
- ۲-۲-۳. بررسی فقهی خود فعالیت مدرسه‌ای ۳۹۶
- ۳-۲-۳. بررسی پیامدهای مسئله ۳۹۶
- ۱-۳-۲-۳. پیامدهای عمل به الزام استفاده از موسیقی ۳۹۷
- ۲-۳-۲-۳. پیامدهای عمل نکردن به الزام یا توصیه ۳۹۷
- ۳-۳. مرحله‌ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تراحم احتمالی ۳۹۸
- ۱-۳-۳. موضوعات مقتضی ۳۹۸
- ۲-۳-۳. موضوعات مانع ۴۰۰
- ۳-۳-۳. تراحم بین موضوعات مقتضی و مانع ۴۰۲
- ۴-۳. مرحله‌ی چهارم: تدارک راه‌حل موضوعی برای رفع تراحمات و کاستن پیامدهای منفی ۴۰۲
- ۵-۳. مرحله‌ی هفتم: طراح‌ی نحوه‌ی عمل در مصادیق ۴۰۵
- ۱-۵-۳. توصیه‌هایی در مورد نحوه‌ی عمل ۴۰۶
- ۲-۵-۳. نمونه‌ی عملی سیاست‌گذاری در یکی از مدارس ۴۰۷
- ۱-۲-۵-۳. چهارچوب‌های ناظر به موسیقی در مدرسه ۴۰۷
- ۲-۲-۵-۳. سیاست‌ها در مواجهه با موسیقی ۴۰۸
- ۳-۲-۵-۳. راه‌کارهای عملیاتی و اجرایی ۴۰۹
۴. استفاده از معلّم مرد در دبیرستان دخترانه ۴۱۲

- ۴-۱. مرحله‌ی اول: شناخت مسئله‌ی مدرسه‌ای ۴۱۲
- ۴-۲. مرحله‌ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله ۴۱۲
- ۴-۲-۱. بررسی فقهی اهداف مسئله ۴۱۲
- ۴-۲-۲. بررسی فقهی خودِ فعالیتِ مدرسه‌ای ۴۱۳
- ۴-۲-۳. بررسی فقهی پیامدهای مسئله ۴۱۴
- ۴-۲-۳-۱. پیامدهای عمل نکردن به الزام حضور معلّم مرد ۴۱۴
- ۴-۲-۳-۲. پیامدهای عمل به الزام حضور معلّم مرد ۴۱۷
- ۴-۳. مرحله‌ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تزامم احتمالی ۴۱۹
- ۴-۳-۱. موضوعات مقتضی ۴۱۹
- ۴-۳-۲. موضوعات مانع ۴۱۹
- ۴-۳-۳. تزامم بین موضوعات مقتضی و مانع ۴۲۰
- ۴-۴. مرحله‌ی چهارم: تدارک راه‌حلّ موضوعی برای رفع تزاممات و کاستن پیامدهای منفی ۴۲۰
- ۴-۵. مرحله‌ی پنجم: به‌دست‌آوردن حکم ثانوی در تزامم ۴۲۳
- ۴-۵-۱. تهیه‌ی سؤالات برای استفتا ۴۲۳
- ۴-۵-۲. پاسخ فقیه به سؤالات و حکم ثانوی ۴۲۳
- ۴-۶. مرحله‌ی هفتم: طّراحی نحوه‌ی عمل در مصادیق ۴۲۴
۵. بازرسی لوازم شخصی دانش‌آموزان ۴۲۵
- ۵-۱. مرحله‌ی اول: شناخت مسئله‌ی مدرسه‌ای ۴۲۵

- ۲-۵. مرحله‌ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله ۴۲۶
- ۱-۲-۵. بررسی فقهی اهداف مسئله ۴۲۶
- ۲-۲-۵. بررسی فقهی خودِ فعالیتِ مدرسه‌ای ۴۲۷
- ۲-۲-۵. بررسی فقهی پیامدهای مسئله ۴۲۷
- ۳-۵. مرحله‌ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تراحم احتمالی ۴۲۸
- ۱-۳-۵. موضوعات مقتضی ۴۲۸
- ۲-۳-۵. موضوعات مانع ۴۲۹
- ۳-۳-۵. تراحم بین موضوعات مقتضی و مانع ۴۲۹
- ۴-۵. مرحله‌ی چهارم: تدارک راه‌حلّ موضوعی برای رفع تراحمات و کاستن پیامدهای منفی ۴۲۹
- ۱-۴-۵. راه‌حل‌های موضوعی پیشنهادی و موانع هر کدام از آن‌ها ۴۳۰
- ۵-۵. مرحله‌ی پنجم: به‌دست‌آوردن حکم ثانوی در تراحم ۴۳۳
- ۱-۵-۵. تهیه‌ی سؤالات برای استفتا ۴۳۳
- ۲-۵-۵. پاسخ فقیه به سؤالات ۴۳۴
- ۶-۵. مرحله‌ی ششم: بررسی تحقّق شرایط حکم ثانوی ۴۳۴
- ۱-۶-۵. شرایط تحقّق ۴۳۴
- ۲-۶-۵. مفاسد ۴۳۵
- ۷-۵. مرحله‌ی هفتم: طراحي نحوه‌ی عمل در مصادیق ۴۳۵
- ۱-۷-۵. نکاتی در مورد نحوه‌ی عمل ۴۳۵

- ۴۳۶.....۶. ارتباط دختران با جنس مخالف
- ۴۳۸.....۱-۶. مرحله ی اول: شناخت مسئله
- ۴۳۸.....۲-۶. مرحله ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله
- ۴۳۹.....۱-۲-۶. بررسی فقهی اهداف مسئله
- ۴۳۹.....۲-۲-۶. بررسی فقهی خودِ فعالیتِ مدرسه‌ای
- ۴۴۰.....۳-۲-۶. بررسی فقهی پیامدهای مسئله
- ۴۴۳.....۳-۶. مرحله ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تزامم احتمالی
- ۴۴۳.....۱-۳-۶. موضوعات مقتضی
- ۴۴۴.....۲-۳-۶. موضوعات مانع
- ۴۴۶.....۳-۳-۶. تزامم بین احکام موضوعات مقتضی و مانع
- ۴۴۶.....۴-۶. مرحله ی چهارم: تدارک راه‌حلّ موضوعی برای رفع تراحمات و کاستن پیامدهای منفی
- ۴۵۰.....۵-۶. مرحله ی پنجم: به‌دست آوردن حکم ثانوی برای تزامم
- ۴۵۱.....۱-۵-۶. تهیه ی سوالات برای استفتا
- ۴۵۱.....۱-۱-۵-۶. استفتا در مورد سؤال نخست
- ۴۵۲.....۲-۱-۵-۶. استفتا در مورد سؤال دوم
- ۴۵۲.....۲-۵-۶. پاسخ فقیه به سوالات
- ۴۵۲.....۱-۲-۵-۶. جواب استفتای نخست
- ۴۵۳.....۲-۲-۵-۶. جواب استفتای دوم

- ۴۵۳..... ۶-۶. مرحله‌ی ششم: بررسی تحقّق شرایط حکم ثانوی
- ۴۵۳..... ۶-۶-۱. بررسی تحقّق شرایط حکم در مورد استفتای دوم
- ۴۵۳..... ۶-۷. مرحله‌ی هفتم: طّراحی نحوه‌ی عمل در مصادیق
- ۴۵۴..... ۶-۷-۱. مقام پیش‌گیری
- ۴۵۵..... ۶-۷-۲. مقام برخورد با دانش‌آموز مبتلا
- ۴۵۶..... ۷. ملاقات و جلسه‌ی آموزشی برای مادران در مدارس پسرانه
- ۴۵۶..... ۷-۱. مرحله‌ی اوّل: شناخت مسئله‌ی مدرسه‌ای
- ۴۵۹..... ۷-۲. مرحله‌ی دوم: شناسایی ابتدایی موضوعات فقهی مرتبط با مسئله
- ۴۵۹..... ۷-۲-۱. بررسی فقهی اهداف مسئله
- ۴۵۹..... ۷-۲-۲. بررسی فقهی خودِ فعالیت مدرسه‌ای
- ۴۶۰..... ۷-۲-۳. بررسی پیامدهای مسئله
- ۴۶۱..... ۷-۳. مرحله‌ی سوم: شناسایی دقیق موضوعات مقتضی و مانع فقهی و تراحم احتمالی
- ۴۶۱..... ۷-۳-۱. موضوعات مقتضی
- ۴۶۱..... ۷-۳-۲. موضوعات مانع
- ۴۶۲..... ۷-۳-۳. تراحم بین موضوعات مقتضی و مانع
- ۴۶۳..... ۷-۴. مرحله‌ی چهارم: تدارک راه‌حلّ موضوعی برای رفع تراحمات و کاستن پیامدهای منفی
- ۴۶۶..... ۷-۵. مرحله‌ی هفتم: طّراحی نحوه‌ی عمل در مصادیق
- ۴۶۸..... ۷-۶. یک مذاکره‌ی فقهی - تربیتی در مورد جلسه با مادران

- گفتار پنجم: الگوی اجرایی تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۴۷۳
۱. الگوی جمعی در تصمیم و اجرا با نظر به فرایند تحلیل فقهی مسائل مدرسه .. ۴۷۵
- ۱-۱. نقصان‌های بررسی فردی فرایند تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۴۷۶
- ۱-۱-۱. دلیل اول: لزوم دریافت نظرات کارشناسی در حیطه‌های مختلف ... ۴۷۶
- ۱-۱-۲. دلیل دوم: حجت نبودن برخی تشخیص‌ها و تحلیل‌های فردی ... ۴۷۹
- ۱-۱-۳. دلیل سوم: به‌دست نیامدن اهداف تربیت دینی با تحلیل‌ها و تشخیص‌های فردی ۴۹۸
- ۱-۱-۴. دلیل چهارم: به‌دست نیامدن اطمینان لازم از تحلیل‌ها و تشخیص‌های فردی ۴۹۸
- ۲-۱. شورا و مشورت راهی برای رفع نقصان‌ها ۴۹۹
- ۳-۱. ویژگی‌های لازم برای اعضای شورا ۵۰۳
- ۳-۱-۱. خردمندی، تجربه و تخصص ۵۰۳
- ۳-۱-۲. خیرخواهی ۵۰۶
- ۳-۱-۴. وظیفه‌ی اعضای شورا در مقام مشورت ۵۰۷
۲. نحوه‌ی تشکیل شورای مدرسه و اداره‌ی آن ۵۰۹
- ۲-۱. ترکیب شورای آموزشی-تربیتی مدرسه ۵۱۰
- ۲-۱-۱. ترکیب اول: شورای ترکیبی از متخصصان آموزش و تربیت و پرسش مشکلات فقهی از متخصص فقه ۵۱۱
- ۲-۱-۱-۱. مزایای ترکیب اول ۵۱۱
- ۲-۱-۱-۲. مشکلات ترکیب اول ۵۱۱

- ۲-۱-۲. ترکیب دوم: شورای ترکیبی از سه گروه متخصصان آموزش، تربیت و فقه
 ۵۱۲
- ۲-۱-۲-۱. مزایای ترکیب دوم ۵۱۲
- ۲-۲-۱-۲. مشکلات ترکیب دوم ۵۱۲
- ۲-۱-۳. ترکیب سوم: شورایی از افراد دارای تخصص دوگانه‌ی فقه و تربیت ۵۱۳
- ۲-۱-۳-۱. مزایای ترکیب سوم ۵۱۳
- ۲-۱-۳-۲. مشکلات ترکیب سوم ۵۱۴
- ۲-۱-۴. حضور روحانی (متخصص دین) در مدرسه ۵۱۴
- ۲-۲. چگونگی تصمیم‌گیری در شورا ۵۱۷
- ۲-۳. اداره‌ی شورای آموزشی-تربیتی ۵۱۹
- ۲-۳-۱. تعریف مسئله و شفاف‌سازی ۵۲۰
- ۲-۳-۲. تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر بر مسئله ۵۲۱
- ۲-۳-۳. پیشنهاد راهبردهای ممکن ۵۲۱
- ۲-۳-۴. ارزش‌یابی راهبردهای ممکن و انتخاب گزینه‌ی بهتر ۵۲۱
- ۲-۳-۵. تعیین راهبر تربیتی و آموزشی ۵۲۲
- ۲-۳-۶. تعیین مسئولیت‌ها و زمان‌بندی ۵۲۳
- ۲-۳-۷. بازخوردگیری و اصلاح عملکردها بر اساس شرایط جدید ۵۲۳
- ۲-۴. برخی مراقبت‌های اخلاقی در الگوی شورای آموزشی-تربیتی ۵۲۴
- ۲-۴-۱. توجه به توانمندی و تجربه‌ی کادر آموزشی-تربیتی مدرسه ۵۲۴
- ۲-۴-۲. عملکرد درست کادر تربیتی-آموزشی ۵۲۴

- ۳-۴-۲. حفظ حریم خصوصی و حرمت اشخاص و خانواده‌ها ۵۲۵
- ۴-۴-۲. اعتدال در عمل و خیرخواهی مسئولانه ۵۲۵
- ۵-۴-۲. احترام به سایر همکاران تربیتی و آموزشی ۵۲۶
۳. هماهنگ‌سازی منظومه‌ی مدرسه در عمل به فقه مدرسه ۵۲۶
- ۱-۳. نقش مدیر در تحقق نظام فقه مسائل مدرسه ۵۲۷
- ۱-۳-۱. برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفی شورا ۵۲۷
- ۳-۱-۲. توجه به نکات کلیدی در فقه‌مداری عملکرد مدرسه و شورای آن ۵۲۸
- ۳-۱-۳. کمک به حلّ عملی تزاخمت حاصل در شوراها ۵۲۸
- ۴-۱-۳. حمایت لازم از نیروی انسانی متخصص و آشنا به فقه ۵۲۹
- ۲-۳. فرهنگ‌سازی برای فرایند تحلیل فقهی مسائل مدرسه ۵۳۰
- ۳-۲-۱. دوره‌های آموزشی مناسب ۵۳۰
- ۳-۱-۲-۳. شرکت در دوره‌ی فقه مدیریت مدرسه ۵۳۱
- ۳-۱-۲-۳. برگزار کردن دوره‌های آموزش فقه مدرسه ۵۳۱
- ۳-۳. برگزاری دوره‌ی کارشناسی فقه مدرسه ۵۳۲
- ۳-۴. برگزاری دوره‌ی فقه مسائل تربیتی مدرسه برای کادر ۵۳۲
- ۳-۴-۱. فضاسازی دینی ۵۳۳
- ۳-۴-۲. محتواهای آموزشی ۵۳۳
- ۳-۴-۳. مقبولیت مدرسه ۵۳۴
- ۵-۳. جذب هدفمند و تربیت کادر ارزش‌گرا ۵۳۴

- ۳-۵-۱. شاخص‌های معلّم راهنمای خوب ۵۳۵
- ۳-۵-۲. ارتقای کادر تربیتی ۵۳۵
- ۳-۵-۳. دقت در وضعیّت معلّمان دروس ۵۳۶
- ۳-۶. مشارکت با خانواده ۵۳۷
۴. جمع‌بندی ۵۳۹
- پیوست ۱: نمونه سؤالاتی در حوزه‌ی پاسخ‌گویی فقه مدرسه ۵۴۳
۱. سؤالات مربوط به راه‌اندازی و اداره‌ی مدرسه ۵۴۴
- ۱-۱. ضرورت یا رجحان شرعی تأسیس مدرسه‌ی دینی ۵۴۴
- ۱-۱-۱. اهداف کلی و اهمّات شارع ۵۴۵
- ۱-۱-۲. حمایت و حامیان ۵۴۵
- ۱-۱-۳. مراقبت از تحقّق اهداف و نیّات بانیان مدرسه ۵۴۷
- ۱-۲. راه‌اندازی مدرسه و توسعه‌ی آن ۵۴۸
- ۱-۲-۱. حفظ و نگه‌داری مدرسه و توسعه‌ی آن ۵۵۰
- ۱-۲-۲. راه‌اندازی مدارس دخترانه ۵۵۱
- ۱-۲-۳. راه‌اندازی هنرستان ۵۵۴
- ۱-۳. دارایی‌ها، درآمدها و هزینه‌های مدرسه ۵۵۵
- ۱-۳-۱. انواع اموال و درآمدهای مدرسه ۵۵۵
- ۱-۳-۲. حدود هزینه-درآمد مدرسه از سهم امام علیه‌السلام ۵۵۸
- ۱-۳-۳. حدود مجاز تصرّف در اموال مدرسه ۵۶۰
- ۱-۳-۴. خسارت زدن به اموال مدرسه ۵۶۰

- ۴-۱. نظام مدیریت مدرسه ۵۶۲
- ۱-۴-۱. مدیر در نقش ناظر مدرسه ۵۶۲
- ۲-۴-۱. مدیر در نقش هدایت کننده و راهبر مدرسه ۵۶۳
- ۳-۴-۱. جذب و استخدام نیرو ۵۶۴
۲. سؤالات مربوط به مناسبات عناصر انسانی ۵۶۶
- ۱-۲. فعالیت در مدرسه و حقوق متقابل کارکنان و مدرسه ۵۶۶
- ۱-۱-۲. مربیگری در مدرسه ۵۶۶
- ۲-۱-۲. قراردادهای مدرسه با مربیان و کارمندان ۵۷۱
- ۳-۱-۲. تعهدات و انتظارات خارج از قراردادها ۵۷۳
- ۲-۲. حقوق متقابل مدرسه و والدین ۵۷۴
- ۱-۲-۲. انواع قرارداد اولیا با مدرسه و شرایط آن ۵۷۵
- ۲-۲-۲. تعهدات اولیا نسبت به مدرسه ۵۷۷
- ۳-۲-۲. تعهدات مدرسه نسبت به اولیا ۵۷۸
- ۴-۲-۲. ارتباط با مادران ۵۷۹
- ۳-۲. حقوق متقابل دانش آموزان و مدرسه ۵۷۹
- ۱-۳-۲. تعهدات دانش آموزان نسبت به مدرسه ۵۸۰
- ۲-۳-۲. حدود اختیارات و تعهدات مدرسه نسبت به دانش آموزان ۵۸۱
- ۳-۳-۲. تصرف مدرسه در اموال دانش آموزان ۵۸۲
۳. سؤالات مربوط به اجزا و فرایندهای مختلف مدرسه ۵۸۳

- ۵۸۳..... ۱-۳. فرایندهای تربیتی در مدرسه
- ۵۸۳..... ۱-۱-۳. جذب و اخراج دانش‌آموز
- ۵۸۴..... ۲-۱-۳. شناخت دانش‌آموز (صفات، تعلقات و بسترهای تأثیرپذیری)
- ۵۸۶..... ۳-۱-۳. کنترل روند تحوّل دانش‌آموز
- ۵۹۰..... ۴-۱-۳. کنترل و سیانت محیط عمومی مدرسه
- ۵۹۲..... ۲-۳. نهاد دین در مدرسه
- ۵۹۲..... ۱-۲-۳. تعالیم و آموزش‌های دینی مدرسه
- ۵۹۲..... ۲-۲-۳. مقام اصلاح عقاید دانش‌آموزان
- ۵۹۳..... ۳-۲-۳. متخصص احکام در مدرسه
- ۵۹۴..... ۴-۲-۳. مراسم و برنامه‌های مذهبی مدرسه
- ۵۹۵..... ۳-۳. محتواهای آموزشی در مدرسه
- ۵۹۵..... ۱-۳-۳. رشته‌ی علوم انسانی
- ۵۹۷..... ۲-۳-۳. سایر رشته‌ها و دروس
- ۶۰۱..... ۳-۳-۳. شرایط خاصّ رسمی
- ۶۰۲..... ۴-۳. فرایندهای آموزش و تدریس
- ۶۰۲..... ۱-۴-۳. محتوا و برنامه‌ی آموزشی
- ۶۰۲..... ۲-۴-۳. کلاس‌داری
- ۶۰۴..... ۳-۴-۳. روش‌های آموزش
- ۶۰۵..... ۵-۳. فوق‌برنامه در مدرسه
- ۶۰۵..... ۱-۵-۳. کارهای هنری در مدرسه

- ۳-۵-۲. کتابخانه ۶۰۵
- ۳-۵-۳. اردوها ۶۰۶
- ۳-۵-۴. ورزش ۶۰۷
- ۳-۶-۶. امکانات و تجهیزات مدرسه ۶۰۸
- ۳-۶-۱. تجهیزات آموزشی ۶۰۸
- ۳-۶-۲. تجهیزات امدادی ۶۰۸
- ۳-۶-۳. محیط مدرسه ۶۰۸
- پیوست ۲: نمونه‌ی استفتای تربیتی از «آیه‌الله صافی گلپایگانی» به همراه پاسخ ایشان
..... ۶۱۳
- پیوست ۳: مذاکره‌ی تخصصی با «آیه‌الله سند» درباره‌ی تأسیس رشته‌ی علوم انسانی
در دبیرستان ۶۲۳
- فهرست منابع ۶۳۷
- الف. کتاب‌ها ۶۳۷
- ب. مقالات ۶۴۲
- ج. منابع اینترنتی ۶۴۲
- فهرست تفصیلی ۶۴۳